

di bilgisi dışında gerçekleşmediğini söylemiştir. Bu özelliklerini benimseyerek kendisine on iki yıl süreyle itaat eden bir mensubunun ilk ruhunun bir ceset gibi kesif hale geleceğini ve yeni bir ruhla kâmil insana dönüşeceğini belirterek şahsının bütün insanlık için bu kâmil insan ruhunun kaynağı olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca her devirde kendisi gibi bir kişinin bulunacağını, aksi takdirde dünyanın düzeninin bozulacağını, ona uymayanların kurtuluşu eremeyeceğini, müslümanların son nefeslerinde bile olsa kendisine uyacaklarını iddia etmiştir.

Tâvûsiyye'nin âdâb ve erkânı Ehl-i Hak fırkasına yakın bazı özellikler taşır. Tarikata girme ve biat etme esnasında izlenecek usul ve merasimde sâlik itaat etmeyi, insan severliği, gizli zikir ve on iki yıl hizmeti taahhüt ederek kaynayan bir tencere ile birlikte şeyhe bir ceviz, bir yüzük, bir sikke, bir kumaş parçası ve özel bir şekerleme sunar. Başının üstünde taşıdığı kaynayan tencerenin içinde şeyhe verilmek üzere pişirilmiş eti takdim eder. Müridlerin kılamadıkları namazları için haftada bir defa şeyhe götürülen, içinde et yemeği bulunan kaynar tencere onların hediyelerinin makbul olup günahlarının affedilmesi için bir vesile teşkil eder. Şeyh gelen müride hediyesinin kabul edildiğini bildirince kılınmayan namazların Allah katında bağışlandığına inanılır. Bu âdet tarikat mensupları arasında "niyaz" diye adlandırılır. Güçlü bir teşkilâta kavuşturulan Tâvûsiyye'nin günümüzde Meşhed yakınlarındaki Gunâbâd'ın Bîdûht bölgesinde genel merkez olarak, ayrıca cemaatin çeşitli işleri için kullanılan çok sayıda yapısı bulunmaktadır. İran'da halk tabakasından ziyade ileri gelenlere ve yönetici sınıfına hitap eden Ni'metullâhiyye tarikatı mensuplarının 350.000 civarında olduğu ve bu sayının % 50'ye yakın kısmının Tâvûsiyye / Gunâbâdiyye'ye mensup bulunduğu tahmin edilmektedir (ayrıca bk. Nİ'METUL-LÂH-ı VELİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'îk*, III, 401-403, 540-542; M. Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, New Heaven-London 1985, s. 211-215; Hamîd Ferzâm, *Tahkîk der Ahvâl ve Nakd-i Âşâr u Ef-kâr-ı Şah Ni'metullâh-ı Velî*, Tahran 1374 hş., s. 219; B. Nikitine, "Tâûsî", *IA*, XII/1, s. 62-65; a.mlf., "Tâvûsiyya", *EJ*² (ing.), X, 397-398.

MUSTAFA ÖZ

TÂVÜDÎ

(bk. İBN SÛDE).

et-TAVZÎH

(التوضیح)

Sadrüşşerîa'nın

(ö. 747/1346)

fıkıh usulüne dair

Tenkîhu'l-usûl adlı eseri üzerine

yazdığı şerh

(bk. TENKÎHU'L-USÛL).

TAY (Benî Tay)

(بنو طي)

Kahtâniler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Adını Tay b. Üded b. Zeyd'den alır; Kahtâniler'in Kehlân koluna mensuptur. Tay kabilesinin ana yurdu Güney Arabistan'da Yemen ile Tihâme arasındaki bölgedir. Taylılar, Me'rib Seddi'nin yıkılmasından sonra Ezd ve Kinde gibi kabilelerle birlikte III. yüzyılda Yemen'den Kuzey Arabistan'a göç edip özellikle Şemmer platosu ile Nüfûd çölü arasındaki bölgeye ulaşmışlar, burada Adnâniler'den Benî Esed'i mağlûp ederek onların topraklarının bir kısmına yerleşmişlerdir. Bundan dolayı bölgedeki Ecâ ve Selmâ sıra dağlarına Cebelitay adı da verilir. Tay kabilesi Gavs ve Cedîle olmak üzere iki kola ayrılır. 610 yılında kabilenin bu iki kolu arasında Arap tarihinde Fesâd savaşı diye bilinen çarpışmalar meydana geldi. Mağlûp olan Cedîle kolu topraklarını terk edip Suriye'ye gitti ve burada yine Kahtâniler'den Kelb kabilesine sığındı. Onların yardımıyla Halep ve Kinnesrîn gibi şehirlere yerleşme imkânı buldu. Ardından Gavs kolu Irak sınırını, Cedîle kolu Suriye çölünü kendine yurt edindi. Putperest olan ve Ecâ dağına yerleştiği Fels (Fûls, Fils) adlı putta ve diğer bazı putlara tapan Tay kabilesinin büyük bir kısmı Hıristiyanlığı benimsedi. Daha sonraki yıllarda büyük kısmı müslüman olan kabilenin Sa'lebe kolunun Haçlı seferlerine kadar hıristiyan olarak kaldığı, Suriye'de müslümanlara karşı Haçlılar'a yardım ettiği belirtilir. Taylılar arasında Yahudiliği seçen az sayıda kişi vardır.

İslâm'dan önce meydana gelen olaylarda önemli rol oynayan Tay kabilesi şöhreti sebebiyle Suriye kaynaklarında mutlak anlamda Arap karşılığında kullanılır. Kabilenin büyük kısmı Irak sınırında kaldığı için Lahmîler ve İran ile gerçekleştirilen ilişkiler daha önemlidir. Lahmîler'in son kralı Nu'mân b. Münzir'in Tay kabilesine mensup iki kadınla evlenerek onlarla akrabalık kurmasına rağmen Taylılar, kabile menfaatleri gereği kendileri gibi Arap olan Lah-

mîler'in yerine onların siyasi hâmisi konumundaki Sâsânîler ile birlikte hareket ettiler. Bu kabileden İyâs b. Kabîsa, 602-611 yılları arasında Lahmîler'in başşehri Hîre'de Sâsânîler adına bölge valiliği yaptı. Tarihte İran-Arap rekabetinin önemli olaylarından kabul edilen Zûkâr savaşında Taylılar'ın da içinde yer aldığı, vali İyâs b. Kabîsa kumandasındaki İran ordusu Benî Bekir kabilesine yenildi. Bu yenilgiye rağmen Tay kabilesinin büyük çoğunluğunun Arap yarımadasının Irak sınırında yaşamayı sürdürdüğü bilinmektedir.

Resûl-i Ekrem, Hz. Ali'yi 9. yılın Rebûlâhir ayında (Temmuz-Ağustos 630) bir serriye ile Tay kabilesinin yurduna gönderip Fels putunu tahrip ettirdi. Bu sırada müslümanlara karşı çıkan bazı kabile mensupları esir alınıp Medine'ye getirildi. Esirler arasında cömertliğiyle meşhur Hâtim et-Tâî'nin kızı Seffâne de bulunuyordu. Hz. Peygamber durumu öğrenince Hâtim'i överek kızını serbest bıraktı. 9 (630-31) yılında Zeydû'l-Hayl başkanlığında Medine'ye gelen heyet Resûlullah'ın huzurunda müslüman oldu. Resûl-i Ekrem onlara kıymetli hediyelerle birlikte yaşadıkları bölgeden bazı arazi ve meraları tahsis etti ve heyetin reisi Zeydû'l-Hayl'in adını Zeydû'l-Hayr şeklinde değiştirdi. Diğer taraftan Hz. Ali'nin üzerlerine geldiğini haber alıp Suriye topraklarına kaçan ve Hıristiyanlığı benimseyen Hâtim'in oğlu Adî Medine'ye giderek İslâm'ı kabul etti. Ardından Resûl-i Ekrem, Adî'yi Tay ve komşuları olan Esed kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirdi.

Daha sonra Tay kabilesinin büyük bir kısmı, komşuları ve müttetikleri Esedîiler ve Gatafânîilerle birlikte irtidad ederek peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid'e katıldı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd kumandasındaki orduyu onların üzerine göndermeden önce Hâtim et-Tâî'nin oğlu Adî'den kabilesini Tuleyha'dan uzaklaştırmak için gayret göstermesini istedi. Onun gayretleriyle Taylılar'ın pek çoğu Tuleyha'yı terk ettiği gibi Medine'den gelen Hâlid'in ordusuna katılıp ridde savaşlarında önemli hizmetlerde bulundu. Taylılar ayrıca, Hz. Ebû Bekir döneminde Adî b. Hâtim kumandasında Irak fetihlerine katıldılar ve ilk fetihlerin başarıyla tamamlanmasının ardından Bizans topraklarına yönelen Hâlid b. Velîd'e yardımcı oldular. Hz. Ömer devrinde Kûfe'ye yerleşen Taylılar daha sonra Horasan'a göç ettiler. Bazı Taylılar Humus civarına iskân edildi. Fetihlerden sonra da Taylılar'ın göçleri devam etti. Kabileye men-

TAY (Benî Tay)

sup çeşitli boylar özellikle Suriye, Irak, el-Cezire, Mısır ve Mağrib'e yerleşti. Emevîler döneminde gerçekleştirilen Kuzey Afrika ve ardından Endülüslü fetihlerine iştirak eden Suriyeli Taylılar'ın bir kısmı diğer Arap kabileleriyle beraber Endülüslü'ye ulaştı. Günümüzde Şemmer platosunda ve Kuzey Irak'ta Habur nehrinin doğu kısımlarında yaşayan Arap kabileleri Tay kabilesine mensup olduklarını söylerler.

Hz. Ali ile Muâviye b. Ebû Süfyan arasında cereyan eden siyasî mücadele esnasında Suriye'deki Taylılar Muâviye'yi, Irak'takiler Hz. Ali'yi desteklediler. Nitekim Iraklı Taylılar'ın reisi olan Adî b. Hâtim, Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'nin sancaktarı olarak görev yaparken onun amca oğulları Suriye'deki Taylılar'ın reisi Hâbis b. Sa'd liderliğinde Muâviye'nin saflarında savaştı. Bununla birlikte Tay kabilesinin büyük çoğunluğunun genelde Hz. Ali'yi ve evlâdını desteklediğini söylemek mümkündür. Taylılar, Emevîler'e mesafeli durmaları sebebiyle gerek Suriye gerekse Irak bölgesinde devlet kademelerinden uzak tutuldular. Kayıslılar'ı destekleyen bazı Emevî halifelerinin Yemen asıllı kabilelere baskı uygulaması onların devlete muhalefetini daha da güçlendirdi. Bundan dolayı Taylılar'ın Abbâsî ihtilâline katılması kolay oldu. Bu kabilenin reislerinden Kahtabe b. Şebîb, Horasan'da Abbâsî davetini gerçekleştiren en önemli propagandacılarından biridir. Taylılar, Abbâsîler'in başlangıcında sınırlı bölgelerinin korunmasında ve içerideki isyanların bastırılmasında yardımcı oldular. Kabilenin alt kollarından olup Filistin, Belkâ ve Kuzey Arabistan'da yaşayan Cerrâhîler özellikle IV-V. (X-XI.) yüzyıllarda bölgede önemli rol oynadılar (bk. CERRÂHİLER).

Tay kabilesi tarih boyunca siyasî hayatta olduğu gibi fikir alanında da kalıcı izler bıraktı. Gerek Câhiliye döneminde gerekse İslâm'ın doğuşundan sonra bu kabileden pek çok devlet adamı, şair ve âlim yetişti. Tâî nisbesiyle anılan kabile mensuplarının Câhiliye devrindeki en önemli temsilcileri arasında şair Hâtim et-Tâî, Âmir b. Cüveyn, Hanzale et-Tâî, Evs b. Hârise ve Antere b. Ahres sayılabilir. İslâmî dönemde ise Hâricî şairi ve divan sahibi Tırimmâh el-Ekber b. Adî, Tırimmâh el-Asgar b. Hakîm, Ebû Zübeyd Harmele b. Münzir, Ebû Temmâm, Buhtürî, Urve et-Tâî ve Abdullah b. Halife gibi şairleri zikretmek mümkündür. Kabilenin önemli siyaset adamı ve komutanları İyâs b. Kabîsa, Adî b. Hâtim, Zeydül-Hayl (Hayr), Kahatabe b. Şebîb, Harb b. Muhammed ve Dâ-

vûd b. Nasr'dır. Hz. Ömer bu kabileden Hâbis b. Sa'd'ı Humus kadılığına tayin etmeye karar verdiyse de anlattığı rüyasını dinledikten sonra bundan vazgeçti. Abdullah b. Mâlik et-Tâî, Muhtâr es-Sekafi tarafından Kûfe kadılığına getirildi. Kabîsa b. Mühelleb ve Urve b. Mudar b. Evs gibi muhaddisler, Endülüslü meşhur âlimlerden, gramer, sözlük ve kıraat âlimi İbn Mâlik ve Muhyiddin İbnül-Arabî gibi bazı mutasavvıflar da bu kabileye mensuptur.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıfî, *el-Megâzi*, III, 984-989; a.m.f., *Kitâbü'r-Ridde* (nşr. Yahyâ el-Cübûrî), Beyrut 1410/1990, s. 63-67, 72-102; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 73-76; IV, 225-228; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 321-323; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ* (de Goeje), s. 23, 26, 80, 92, 123-130, 154, 168, 235, 242, 247, 305, 338, 369, 371-374; a.m.f., *'Uyûnü'l-ahbâr*, I, 37, 48-49, 150-151, 232-233, 242-243; II, 6-8, 24, 68, 124; III, 7-8, 24; IV, 27, 44, 53, 85; ayrıca bk. tür.yer.; Ebû Hanîfe ed-Dineverî, *el-Ahbârü't-tuvâl* (nşr. Ömer Fârûk et-Tabbâ'), Beyrut, ts. (Dârü'l-Erkam), s. 101-103; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm – Seyyid Şehhâte), Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), I, 24, 51, 108, 232, 233, 291, 374; III, 40; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 193-213; III, 253-261, 409-416; V, 75-77; VII, 392, 403-409; ayrıca bk. tür.yer.; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, XII, 35; XVI, 383; XVII, 245, 363; XXI, 37; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 84, 169, 397-405, 467, 485; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 94-99; II, 328-331; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, II, 600-660; III, 177-239, 293-313; Ahmed Vasfî Zekeriyâ, *'Aşâ'irü's-Şâm*, Dımaşk 1403/1983, s. 636-641; Mustafa Murad Debbâğ, *el-Kabâ'ilü'l-'Arabîyye ve selâ'ilühâ fi bilâdinâ Filistin*, Beyrut 1986, s. 80-81; Abdülkâdir Feyyâz Harfûş, *Qabiletü Tay fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dımaşk 1995; Khalil Athamina, "Emevî Hilâfeti Döneminde Arap İskânı" (trc. Saim Yılmaz), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Sakarya 2000, s. 208-213; H. H. Brâu, "Tayy", *İA*, XI/2, s. 69-70; İrfan Shahid, "Tayyî or Tayy", *EP* (İng.), X, 402-403.

 ADEM APAK

TAYÂLİSÎ

(الطياليسي)

Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd
b. el-Cârüd et-Tayâlisî
(ö. 204/819)

Müsned sahibi,
Basralı hadis hâfızı.

133 (750-51) yılında doğdu. İran asıllı olması dolayısıyla Fârisî, Zübeyr b. Avvâm ailesinin mevlâsı olduğu için Zübeyrî, Basra'da oturduğundan Basrî nisbeleriyle de anılır. Onun "taylasan" denen şala nisbet edilerek neden Tayâlisî diye anıldığı ise bilinmemektedir. Annesi Benî Nasr b. Muâviye'ye ait İranlı bir câriyedir. Abdullah b. Avn ve Hişâm ed-Destuvâî gibi hocalardan

hadis öğrendi. 157'de (774) gittiği Bağdat'ta Şu'be b. Haccâc'dan ve Abdurrahman b. Abdullah el-Mes'ûdî'den hadis dinledi. Kûfe'de Verkâ b. Ömer el-Yeşkürî, Süfyan es-Sevrî, İsrâîl b. Yûnus es-Sebî, Medine'de Fülejh b. Süleyman el-Huzâî gibi âlimlerden hadis rivayet etti. Tayâlisî, Basra'da kendisinden yedi bin hadis dinlediği Şu'be b. Haccâc'ın önde gelen öğrencilerindedir. Şu'be'nin derslerinden sonra o derste okunan hadislerin Tayâlisî tarafından öğrencilere ezberden imlâ ettirilmesi (Hatîb, IX, 25) hâfızasının gücü kadar onun Şu'be'nin müzakerecisi konumuna yükseldiğini de göstermektedir (İbn Ebû Hâtim, IV, 112). Vefat ettiğinde insanlar iyi bir müzakereciyi kaybettikleri için üzüldüklerine göre (Hatîb, IX, 27; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 383) Tayâlisî'nin müzakereci yönü hep takdir edilmiş olmalıdır. Bin hocadan hadis yazdığını söyleyen Tayâlisî tâbiinden Eymen b. Nâbil'den başka İbn Ebû Zî'b, Hammâd b. Seleme, Hemmâm b. Yahyâ, Ebân b. Yezîd, Hammâd b. Zeyd, Kurre b. Hâlid, Cerîr b. Hâzim, İbrâhîm b. Sa'd, Zâide b. Kudâme ve Ebû Avâne el-Vâsıtî gibi muhaddislerden hadis rivayet etti. Öğrencileri arasında aynı zamanda hocası olan Cerîr b. Abdülhamîd ile Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, Fellâs, İbn Sa'd, Halife b. Hayyât, Abd b. Humeyd, Yûnus b. Habîb, Sahnûn gibi âlimler vardır. En son vefat eden öğrencisi (ö. 293/906) Taberânî'nin de hocası olan Muhammed b. Esed el-Medî'nî'dir. Tayâlisî 204 (819) yılında (bazı kaynaklarda 203) Basra'da vefat etti, cenaze namazı Basra Valisi Yahyâ b. Abdullâh tarafından kıldırdı.

Tayâlisî "ilim dağı" olarak nitelenmiş, hâfızasına çok güvendiği için genellikle ezberinden rivayette bulunmuştur. Hâfızasından otuz veya kırk bin hadis nakledebildiği kaynaklarda zikredilir. Rivayetlerinde yazılı metinlere dayanmadığından bin kadar hadiste hataya düştüğü ileri sürülmüştür. Bundan çok daha az sayıdaki hatanın bile bir hadisciği zayıf saymak için yeterli görülmesine rağmen Tayâlisî hakkında hiç kimsenin zayıf hükmü vermesine bakılarak bu rakamın abartılı ve ileri sürülen hataların önemsiz olduğu kabul edilmiştir (İbn Adî, III, 1129; Hatîb, IX, 26; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 382). Nitekim Ahmed b. Hanbel'e göre Tayâlisî, yazılı metinden rivayette bulunmaları dolayısıyla az hata yapan bazı râvilerle nisbetle hadisleri daha iyi muhafaza etmiş bir muhaddistir (Hatîb, IX, 28). Tayâlisî ve arkadaşı Abdurrahman b. Mehdî'nin, hâfıza-